

مهرداد بهار
ابوالقاسم اسماعیل پور

ادبیات مانوی

گزارش دست‌نوشته‌های منشور

پارسی میانه و پهلوانی (پهلوی اشکانی)

از آثار مانی و مانویان

و

زندگی مانی، آثار و پژوهش‌های مانوی

و

بحثی در تاریخ اندیشه‌های گنوسی

همراه با تصویرهایی از هنر مانوی

۱۸	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نامهٔ پروفیسور مری بویس
۲۱	..	..	..	..	..	..	..	..	..	پیش‌گفتار
۲۳	..	..	..	..	..	..	..	..	..	گفتار اول: زندگی مانی، آثار و پژوهش‌های مانوی
۲۵	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۱ زندگی مانی
۳۲	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۲ جامعهٔ مانوی
۳۴	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۳ شعایر مانوی
۳۵	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۴ آثار مانوی
۳۹	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۵ بررسی نوشته‌های مانویان
۳۹	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های قبطی
۴۱	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های پارسی میانه و پهلوانی
۴۱	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های سغدی
۴۲	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های چینی
۴۲	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های ترکی
۴۳	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۶ نوشته‌های دیگران دربارهٔ مانی و آیین او
۴۳	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های عربی و فارسی
۴۴	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های سریانی
۴۵	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های یونانی
۴۶	..	..	..	..	..	..	..	..	..	نوشته‌های لاتینی
۴۷	..	..	..	..	..	..	..	..	..	۷ تاریخچهٔ پژوهش‌های مانوی

۵۱	خط و الفبای دست‌نوشته‌های مانوی ایرانی
۵۳	الفبای مانوی
۵۳	ارزش آوایی الفبای مانوی
۵۸	متن و آوانوشت دیباچه مهرنامه (سرودنامه) مانوی
۶۰	۹ شیوه قرائت و گزارش فارسی متون مانوی
۷۱	۱۰ نشانه‌های حرف‌نویسی و آوانویسی متون مانوی
۷۲	۱۱ قرائت برخی از واژه‌های دست‌نوشته‌های مانوی
۷۳	۱۲ نمودار ایزدان مانوی
۷۵	۱۳ قرائت‌های تازه برخی از واژگان مانوی
۷۹	* یادداشت‌های گفتار اول
۸۹	گفتار دوم: بحثی در تاریخ اندیشه‌های گنوسی
۹۱	اشاره
۹۳	۱ تحول دین در آسیای غربی از پانصد پیش از مسیح تا میلاد او
۱۰۶	۲ تحول دین در یونان از پانصد پیش از مسیح تا میلاد او
۱۲۲	۳ معنای گنوسیس و حدود جنبش گنوسی
۱۲۲	فضای معنوی عصر
۱۲۳	معنای گنوستی‌سیزم، تاریخچه و ادبیات دینی آن
۱۲۶	خلاصه‌ای از نظریه‌های گنوسی
۱۳۲	۴ تاریخ مطالعات گنوسی و منابع آن
۱۳۴	منابع غیرمستقیم
۱۳۶	منابع مستقیم
۱۳۸	تحقیقات
۱۳۹	۵ مکتب‌های گنوسی قبل از مانی
۱۴۳	شمعون مجوس
۱۴۹	مَرقیون
۱۵۲	مکتب هرمسی مصر
۱۵۷	مکتب والتینوس
۱۶۳	۶ کیش مانی

- مانی والهامات ۱۶۷ . . . . .
- نظام دینی مانوی ۱۶۹ . . . . .
- آفرینش نخستین: مرد نخستین ۱۷۴ . . . . .
- شکست مرد نخستین ۱۷۶ . . . . .
- قربانی کردن و آلودن روح ۱۷۷ . . . . .
- آفرینش دوم: روح زنده، نجات مرد نخستین ۱۸۰ . . . . .
- آفرینش کیهان بزرگ ۱۸۳ . . . . .
- آفرینش سوم: بشیر (فریشته یا نریسه ایزد) ۱۸۴ . . . . .
- منشأ گیاهان و جانوران ۱۸۵ . . . . .
- آفرینش گیومرد و مُردیانه ۱۸۶ . . . . .
- رسالت عیسی درخشان، عیسی دردکش ۱۸۸ . . . . .
- نتیجه‌های عملی: اخلاق مرتاضانه مانوی ۱۹۳ . . . . .
- واپسین زمان ۱۹۵ . . . . .
- نگاهی دوباره: دو گونه آیینِ دوبین در تفکر گنوسی ۱۹۹ . . . . .
- ۷ اشاره‌ای به عرفان پیش از اسلام و ربط آن با عرفان عصر اسلامی ۲۰۱ . . . . .
- دییاجهٔ مثنوی معنوی ۲۰۲ . . . . .
- * یادداشت‌های گفتار دوم . . . . . ۲۰۷ . . . . .
- * تصویرهایی از هنر مانوی . . . . . ۲۱۷ . . . . .
- * متون مانوی، نشر . . . . . ۲۴۹ . . . . .
- کتاب اول: مانی و تاریخچهٔ آیین او . . . . . ۲۵۱ . . . . .
- مانی دین خود را از دین‌های دیگر برتر می‌شمارد ۲۵۳ . . . . .
- مانی از روح همزاد خویش ... سخن می‌گوید ۲۵۵ . . . . .
- سراغازِ انجیلِ مانی و دییاجهٔ آن . . . . . ۲۵۷ . . . . .
- پاره‌ای از شرح زندگی مانی به زبان خودش ۲۵۹ . . . . .
- از ماجرای به‌کیش خود در آوردن مانی توران‌شاه را ۲۶۰ . . . . .
- به کیش خود در آوردن مانی فرمانروای میشان را ۲۶۳ . . . . .
- رویدادی در سفرهای مانی ۲۶۵ . . . . .

- ۲۶۷ . . . . . دربارهٔ دو هیئت گسیل شده از سوی مانی
 ۲۷۱ . . . . . نوشته‌ای دربارهٔ هیئت اعزامی مارآمو به شرق
 ۲۷۲ . . . . . نوشته‌ای دربارهٔ واپسین سفر مانی
 ۲۷۳ . . . . . نوشته‌ای دیگر دربارهٔ واپسین سفر مانی
 ۲۷۴ . . . . . واپسین دیدار مانی با شاه بهرام اول
 ۲۷۶ . . . . . از گزارشی دربارهٔ واپسین لحظه‌های زندگی مانی در زندان
 ۲۷۷ . . . . . مرگ مانی
 ۲۷۹ . . . . . نامه‌ای از یک دیناوار بزرگ (احتمالاً سیسین) به مارآمو
 ۲۸۲ . . . . . نامه‌ای جعلی به مارآمو، از سوی دیناوریه
 ۲۸۵ . . . . . از دیباچهٔ یک مهنرنامه (سرودنامه)

 ۲۸۷ . . . . . کتاب دوم: اندرزا و دستورها

 ۲۸۹ . . . . . اندرزهایی برای نیوشایان
 ۲۹۱ . . . . . اندرزهایی برای نیوشایان
 ۲۹۳ . . . . . اندرزهایی برای نیوشایان
 ۲۹۵ . . . . . دربارهٔ زبان‌های گوشت خواری و می‌گساری

 ۲۹۷ . . . . . کتاب سوم: دربارهٔ آفرینش و پایان جهان

 ۲۹۹ . . . . . نبرد هُرمَزَد خدای دیوان و رهایی او
 ۳۰۱ . . . . . از گزارشی مانی در دید آمدن جهان...
 ۳۰۵ . . . . . مهرایزد، پس از ساختن جهان... پیش پدر بزرگی می‌رود...
 ۳۰۶ . . . . . نریسه ایزد... کارش را می‌آغازد...
 ۳۰۶ . . . . . پس از فریفته شدن دیوان نرگیاها... رویدن می‌آغازند
 ۳۰۷ . . . . . پس از فریفته شدن دیوان ماده جانوران... پدید می‌آیند
 ۳۰۸ . . . . . نریسه ایزد به بام ایزد فرمان می‌دهد...
 ۳۰۹ . . . . . دربارهٔ پنج عنصر روشنی...
 ۳۱۱ . . . . . دربارهٔ گردش روزها
 ۳۱۴ . . . . . آفرینش نخستین مرد و زن
 ۳۲۰ . . . . . گفتار جان و تن

- ۳۲۳ . . . . . از شاپورگان دربارهٔ پایانِ جهان
- ۳۲۴ . . . . . دربارهٔ داوریِ فرزندِ انسان
- ۳۲۷ . . . . . دربارهٔ واپسینِ رهایی
- ۳۲۸ . . . . . دربارهٔ آتشِ بزرگ
- ۳۳۰ . . . . . دربارهٔ آتشِ بزرگ از متنیِ دیگر . . .
- ۳۳۲ . . . . . تمثیلاتِ آتشِ بزرگ
- ۳۳۳ . . . . . فرجامینِ رستگاریِ روشنی و بازگشت به بهشت . . .
- ۳۳۶ . . . . . دربارهٔ پایانِ جهان و آتشِ بزرگ
- ۳۳۷ . . . . . دربارهٔ نیرومندیِ آتشِ بزرگ
- ۳۴۱ . . . . . کتاب چهارم : دربارهٔ روح و رستگاری . . .
- ۳۴۳ . . . . . دانش شرطِ رستگاری است
- ۳۴۵ . . . . . دربارهٔ تن و جان . . . . .
- ۳۴۷ . . . . . کتاب پنجم : دربارهٔ عیسی مسیح
- ۳۴۹ . . . . . نیایش‌های بردارکردگی
- ۳۵۱ . . . . . نیایشِ بردارکردگی
- ۳۵۳ . . . . . متن پهلوانی
- ۳۵۵ . . . . . متن پهلوانی
- ۳۵۶ . . . . . متن پهلوانی
- ۳۵۸ . . . . . متن پهلوانی
- ۳۶۰ . . . . . متن پهلوانی
- ۳۶۱ . . . . . کتاب ششم : تمثیل‌ها و نوشته‌های گوناگون
- ۳۶۳ . . . . . از یک روایتِ مانویِ چوپانِ هِرماس
- ۳۶۶ . . . . . یک تمثیل . . . . .
- ۳۶۸ . . . . . چند موعظه دربارهٔ صدقه دادن و سرنوشتِ گنه‌کاران
- ۳۷۱ . . . . . از یک نوشتهٔ جدلی بر ضدِ بت‌پرستان . . .
- ۳۷۳ . . . . . از یک داستان، برای نمودنِ گناهِ سوگواری

زندگی مانی

مانی در روز هشتم ماه نisan بابلی، به سال ۵۲۷ گاه شماری سلوکی، برابر ۱۴ آوریل ۲۱۶ م. در خانواده‌ای اشکانی تبار، در جنوب شرقی تیسفون، در ساحل شرقی دجله در استان آسورستان، واقع در بین‌النهرین، چشم به جهان گشود.^۱ بنا بر دودست‌نوشته پهلوانی (پهلوی اشکانی)، مانی خود را «شاگردی سپاس‌گزار از بابل زمین» و «پزشکی از سرزمین بابل»^۲ می‌خواند. ابوریحان بیرونی از خود نوشته‌های مانی نقل می‌کند که او در روستای مردینو، در آبراه کوتای علیا، متولد شد.^۳ بنا به نظر والتر برنوه‌نینگ، کوثا را می‌توان به صورت کوخا بازسازی کرد و آن را حرف‌نوشتِ گوخای شمرد. اما روستای مردینو برای ما ناشناخته است و باید با آبرومیا، زادگاه مانی، به روایت تئودور برکونای،^۴ یکی باشد.^۵ به هر حال تردیدی نیست که او از خانواده‌ای اشکانی تبار بوده است. پدرش پَتِگ^۶ از شاهزادگان اشکانی بود که در همدان زندگی می‌کرد؛^۷ مادرش مریم^۸ [؟] نیز از خاندان گمسرگان^۹ بود. (گمسرگان خاندانی اشکانی بود که در تاریخ ارمنستان نقش به‌سزایی داشت.)^{۱۰} پَتِگ با همسرش به تیسفون کوچ کرد و کنار معبدی اقامت گزید. بنا به روایت‌های مانوی، روزی بانگ هاتفی را شنید که به او گفت: «ای پَتِگ! گوشت مخور،